

ЕЛЕМЕНТИ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ВУГІЛЬНИХ ШАХТ: ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ НИМИ

Сучасний стан розвитку економіки промисловості характеризується як кризовий, тому вирішення проблем вугільних шахт стає більш складним і віддаленим. Однак вугільна галузь потребує особливої уваги зі сторони керівництва держави, власників і директорів вугільних підприємств, оскільки саме вона забезпечує незалежність і енергетичну безпеку нашої країни. Потребують вирішення проблеми, пов'язані з неплатежами і заборгованістю; з формуванням цін як на вугільну продукцію, так і на гірничошахтне устаткування і матеріали; зі старінням шахтного фонду; проблеми щодо вдосконалення управління фінансово-господарською діяльністю вугільних шахт і, зокрема, грошовими потоками, стан яких свідчить про їх інвестиційну привабливість і відображає ефективність управлінських рішень.

Важливість управління грошовими потоками доведена у наукових працях І. О. Бланка, Т. Р. Карліна, В. В. Ковальова, Б. Коласса, Ч. Ф. Лі, Л. О. Лігоненко, А. Р. Макміна, В. П. Савчука, О. М. Сорочіної, Г. В. Ситник, Д. І. Фіннерті [1–13]. Саме на управління коштами, а не прибутком, який є, як відзначає В. П. Савчук, лише необхідною умовою одержання грошей, варто зосередити увагу працівникам фінансових служб, особливо в періоди загальної неплатоспроможності [1, с. 49]. Кошти підприємства є фактичним результатом його діяльності, тоді як прибуток виступає очікуваним результатом [2].

Під грошовими потоками розуміють сукупність надходжень і видатків коштів за певний період часу (за твердженням І. О. Бланка, Г. В. Ситник, Л. О. Лігоненко, Т. Райса, В. В. Бочарова) [2; 3]; залишок коштів після здійснення всіх грошових операцій (на думку Б. Коласса, Г. Бірманна, С. Шмідта, В. П. Савчука) [1; 5]. Узагальнене визначення грошовим потоком наводиться у міжнародному (МСФЗ 7) і вітчизняному (П (С) БО 4) стандарті: грошовий потік — надходження та вибуття коштів і їх еквівалентів [7, с. 77; 8]. Деякі науковці, наприклад, Е. Нікбахт, А. Гроппеллі, Р. А. Слав'юк, О. С. Олексюк, вважають, що грошовий потік складається з чистого доходу і безготівкових витрат, таких як амортизаційні відрахування [10; 11, с. 357].

Отримано наукові результати щодо класифікації і циклу грошових потоків, відображення інформації про рух грошових коштів за прямим і непрямим методом, складання бюджетів коштів (платіжних календарів, кошторисів, балансів), визначено показники оцінки стану грошових потоків і ефективності управління ними. Управління грошовими потоками розглядається як система [1–3], політика управління підприємством [3]; запропонована концепція дослідження грошових потоків [3; 4; 9]. Так, І. О. Бланк розглядає управління грошовими потоками як політику, що містить такі етапи: аналіз, дослідження впливу факторів, обґрунтування типу політики управління, оптимізація, планування, контроль [3, с. 66]. В. В. Ковальов стверджує, що управління грошовими потоками має включати також розрахунок часу обіговості коштів (фінансовий цикл) і оптимальний рівень коштів [4, с. 530]. Однак, незважаючи на

те що у сфері управління грошовими потоками одержано вагомі наукові результати, у сучасній науці потребують подальшого дослідження питання управління грошовими потоками на рівні вугільних шахт: мета і задачі управління, механізм формування, планування стану грошових потоків з урахуванням впливу кожного з елементів для забезпечення стійкого розвитку вугільних шахт.

Метою статті є визначення особливостей управління елементами грошових потоків вугільних шахт у ринкових умовах господарювання.

Стан грошових коштів на рівні підприємств зазвичай розглядають як результат здійснення трьох видів діяльності: операційної, інвестиційної і фінансової.

Формування переважної частини грошової маси на вуглевидобувних підприємствах відбувається у процесі здійснення операційної (основної) діяльності. Однак обсяг коштів, який надходить, не тільки покриває, але й перевищує раніше понесені витрати для забезпечення налагодженої роботи як у поточному, так і у майбутніх періодах. В умовах вугільних шахт вивільнені кошти спрямовуються на відтворення очисної лінії вибоїв, на підготовку нових горизонтів і на придбання устаткування.

Рух коштів від інвестиційної діяльності на вуглевидобувних підприємствах залежить здебільшого від формування коштів у процесі здійснення інших видів діяльності. Це пояснюється тим, що реалізація інвестиційних проектів щодо модернізації, технічного переозброєння, оновлення шахтного фонду потребує значних первинних вкладень, однак постійна нестача власних коштів потребує залучення зовнішніх джерел фінансування.

Кошти від фінансової діяльності утворюються в результаті взаємодії підприємств з різними фінансовими установами — банками, біржами, кредитними союзами тощо. Господарські операції за даним видом діяльності включають певні зовнішні позики і процедури, пов'язані з поверненням боргу. Визначення строку погашення залучених коштів базується на розрахунку майбутніх значень грошових потоків вуглевидобувних підприємств, основу яких складають кошти від операційної діяльності.

Таким чином, рух грошових коштів за трьома видами діяльності тісно пов'язаний: залишок коштів за одним із видів діяльності компенсує їх нестачу за іншим видом.

Слід зазначити, що існуючі визначення даного поняття не враховують його багатоаспектності і неповною мірою передають економічний зміст, оскільки характеризують тільки окремі види грошових потоків, а не всю їх сукупність. У зв'язку з цим у статті грошові потоки розглядаються як процес, пов'язаний із постійним рухом коштів під час здійснення різних видів діяльності протягом усього життєвого циклу функціонування підприємства, який визначає стан поточної платоспроможності підприємства, фінансової стійкості та ділової активності.

У процесі проведеного дослідження метою управління грошовими потоками вугільних шахт визначено забезпечен-

Елементи грошових потоків вугільних шахт за видами економічної діяльності

Вид діяльності	Елементи грошових потоків:			
	керовані елементи, що забезпечують		некеровані елементи, що забезпечують	
	приплив коштів	відтік коштів	приплив коштів	відтік коштів
Операційна	— чистий дохід від реалізації продукції; — амортизаційні відрахування; — зміна (+) за поточними зобов'язаннями; — зміна (-) за дебіторською заборгованістю; — зміна (-) за запасами	— виробнича собівартість реалізованої вугільної продукції; — адміністративні витрати; — витрати на збут; — виплачені відсотки; — зміна (+) за дебіторською заборгованістю; — зміна (+) за запасами; — зміна (-) за поточними зобов'язаннями	— інші доходи; — зміна (-) за витратами майбутніх періодів; — зміна (-) за іншими оборотними активами; — зміна (+) за доходами майбутніх періодів; — зміна (+) за розміром забезпечень	— інші витрати; — зміна (+) за витратами майбутніх періодів; — зміна (+) за іншими оборотними активами; — зміна (-) за доходами майбутніх періодів; — зміна (-) за розміром забезпечень
Інвестиційна	—	— придбані необоротні активи	— реалізовані необоротні активи; — реалізовані фінансові інвестиції; — інші надходження	— придбані фінансові інвестиції; — інші платежі
Фінансова	— одержані позики	— сплачена заборгованість за позиками	— інші надходження	— інші платежі

ня постійної фінансової рівноваги, оскільки саме цей стан руху коштів є найбільш оптимальним і дозволяє отримати максимальний ефект від здійснення діяльності. Реалізація мети передбачає вирішення окремих задач, які, на погляд автора статті, пов'язані з: обґрунтуванням джерел, обсягів і періодичності формування вхідних грошових потоків; обґрунтуванням напрямів, обсягів, періодичності та пріоритетності витрачання коштів; забезпеченням постійної платоспроможності і фінансової стійкості вугільних шахт; підтриманням належного рівня ділової активності вугільних шахт; забезпеченням інтенсивності формування грошових потоків; максимізацією чистого грошового потоку.

Отже, для виконання поставлених задач і досягнення зазначеної мети управління грошовими потоками, вдосконалення управління ними, а також з урахуванням специфіки господарської діяльності вугільних шахт [12] усю сукупність елементів грошових потоків було розподілено на керовані та некеровані.

Керовані елементи грошових потоків вугільних шахт — це елементи, які значно впливають на процес формування грошових потоків, мають чітко виражений детермінований характер і визначаються на основі наявних зв'язків, залежностей, алгоритмів. Це дозволяє планувати їх величину і передбачати тенденцію зміни. До керованих елементів позитивного грошового потоку вугільних шахт було віднесено такі елементи, як чистий дохід від реалізації продукції, що складається з обсягу готової вугільної продукції і її ціни, амортизаційні відрахування, одержані позики за звітний період, позитивна зміна (абсолютний приріст) на кінець періоду порівняно з початком за поточними зобов'язаннями, від'ємний абсолютний приріст за дебіторською заборгованістю і запасами. До керованих елементів негативного грошового потоку увійшли такі показники, як виробнича собівартість реалізованої вугільної продукції, сплачена заборгованість за позиками, адміністративні витрати, витрати на збут, виплачені відсотки, придбані необоротні активи, позитивний абсолютний приріст за дебіторською заборгованістю і запасами, від'ємна зміна на кінець періоду порівняно з початком за поточними зобов'язаннями.

Некеровані елементи грошових потоків вугільних шахт — це елементи, що непостійно і незначно впливають на процес формування грошових потоків, мають імовірний характер, у зв'язку з чим досить складно передбачити тенденцію їх зміни. До складу некерованих було включено низку елементів. Так, до позитивних джерел формування грошового потоку було віднесено реалізовані необоротні активи і фінансові інвестиції, інші надходження від інвестиційної і фінансової діяльності, інші операційні доходи, від'ємна зміна на кінець періоду порівняно з початком за витратами майбутніх періодів та іншими оборотними активами, позитивний абсолютний приріст за доходами майбутніх періодів і розміром забезпечень. До напрямів використання коштів увійшли придбані фінансові інвестиції, інші платежі від інвестиційної і фінансової діяльності, інші операційні витрати, позитивна зміна на кінець періоду порівняно з початком за витратами майбутніх періодів та іншими оборотними активами, від'ємний абсолютний приріст за доходами майбутніх періодів і розміром забезпечень.

У розрізі видів економічної діяльності склад керованих і некерованих елементів грошових потоків вугільних шахт є наступним (табл. 1).

У складі керованих елементів виділено такі керовані параметри, що містять випадкову складову. Серед них виробнича собівартість і т реалізованої вугільної продукції, адміністративні витрати, витрати на збут і фактори, що визначають чистий дохід від реалізації продукції — готова вугільна продукція і її ціна.

Випадкова складова (ВС) — це величина, що призводить до незначних структурних змін у механізмі формування керованих параметрів грошових потоків і зумовлює відносно невеликі випадкові відхилення значень цих елементів грошових потоків від оптимальних або прийнятих до виконання згідно з плановими розрахунками.

Необхідність виділення випадкової складової пояснюється як наявністю фактору ризику, зв'язаного безпосередньо з процесом видобутку вугілля (обвалення покрівлі, вибухи, аварії тощо), так і непередбаченим характером впливу факторів зовнішнього середовища (зміна цін на матеріали; ставок за податками, зборами і обов'язковими платежами; тарифів на перевезення вугілля тощо).

Визначення випадкової складової пропонується здійснювати у такій послідовності:

1) виділення детермінованої складової за керованими параметрами грошових потоків. Для цього згладжуються фактичні значення керованих параметрів за декілька років у місячному розрізі на основі відомих алгоритмів обчислення середніх значень у динаміці (плинних середніх, ступінчатих середніх тощо);

2) визначення випадкової складової як різниці між фактичними даними керованих параметрів і детермінованою складовою.

Склад параметрів, що мають імовірнісну складову і основні причини випадкового відхилення значень грошових потоків від запланованих або оптимальних наведено у табл. 2.

Як видно з інформації, представленої у табл. 2, на величину готової вугільної продукції впливають, у більшості випадків, фактори, пов'язані зі специфікою вуг-

Таблиця 2

Основні причини впливу випадкових складових на керовані параметри грошових потоків вугільних шахт

Найменування керованих параметрів	Основні причини випадкового відхилення значень грошових потоків від запланованих або оптимальних
1. Чистий дохід: 1.1. Готова вугільна продукція; 1.2. Ціна вугільної продукції	Вплив організаційних, технологічних, гірничо-геологічних факторів, які досить важко врахувати. Ринкові коливання цін на коксовіне і енергетичне вугілля
2. Виробнича собівартість реалізованої вугільної продукції	Зміна вартості матеріальних ресурсів: лісових матеріалів, запасних частин, електроенергії, послуг виробничого характеру (наприклад, зміна вартості послуг ремонтних підприємств)
3. Адміністративні витрати	Зміна тарифів на послуги зв'язку, процентних ставок за податками і обов'язковими платежами (наприклад, зміна тарифів за збором за забруднення навколишнього природного середовища)
4. Витрати на збут	Зміна тарифів на послуги вантажно-транспортних управлінь і залізниць, вуглезбутових підприємств

левидобутку, а саме: рівень організації процесу видобутку вугілля, технологія очисних робіт, сукупність гірничо-геологічних факторів (потужність пластів, газоносність, викиднебезпечність і вибухонебезпечність, температурний режим, глибина розробки, зольність рядового вугілля).

На величину виробничої собівартість реалізованої вугільної продукції впливає постійне підвищення цін на матеріальні ресурси, при чому рівень цін коливається у залежності від загального становища в економіці країни, темпів інфляції тощо.

Ціна на вугільну продукцію змінюється в залежності від впливу багатьох чинників: якості вугілля, попиту на вугілля, становища у суміжних галузях промисловості (металургії, енергетиці тощо), зміни цін на альтернативні види палива, рівня маркетингової діяльності, державної політики щодо ціноутворення на вугільну продукцію та інших.

Розмір адміністративних витрат визначається як непередбаченими потребами адміністративних служб, так і станом законодавчої бази відносно податкових ставок, фіксованих розмірів оплати, тарифної політики послуг зв'язку тощо.

Розмір витрат на збут залежить від тарифної політики, яку встановлюють перевізники вугільної продукції.

Здебільшого, як відзначається у літературних джерелах, на рівні стратегічного управління чистий грошовий потік розраховується як сума чистого прибутку і амортизаційних відрахувань, а у короткостроковій і середньостроковій перспективах вплив окремих елементів грошових потоків визначається, виходячи із запланованого обсягу реалізації продукції [3, с. 92; 5, с. 234; 13, с. 188]. На відміну від існуючих підходів до планування і подальшого управління грошовими потоками запропонований підхід дозволяє враховувати вплив усіх складових сукупного грошового потоку на процес його формування за різні періоди часу і виключає суб'єктивізм у процесі планування, оскільки ґрунтується на математично доведених залежностях з урахуванням виявлених тенденцій за декілька років.

При цьому спрощується виконання контрольної функції за дотриманням плану грошових потоків у зв'язку з тим, що склад елементів грошових потоків, що планується, є аналогічним фактичному, який затверджено національними стандартами обліку. Це сприяє швидкому реагуванню на можливі негативні відхилення у процесі управління грошовими потоками, внесенню своєчасних коригувань і підвищує результативність управління в цілому.

Отже, у процесі реалізації поставленої мети управління грошовими потоками вугільних шахт, вирішення основних задач управління із використанням функцій обліку, аналізу, планування і контролю, а також застосування необхідних інструментів і методів перш за все слід враховувати:

— сутнісні характеристики елементів грошових потоків вугільних шахт;

— ступінь, періодичність і характер впливу кожного елемента грошових потоків на процес генерування їх загальних обсягів;

— стабільність джерел формування коштів і пріоритетність напрямів їх використання.

Виявлені детерміновані та випадкові особливості формування елементів грошових потоків вугільних шахт слід застосовувати при розробці стратегій управління грошовими потоками, основу яких становить оптимізація їх обсягу і структури з урахуванням ступеню ризику.

Таким чином, розподіл сукупності елементів грошових потоків за ступенем впливу на процеси надходження і використання коштів і можливості цілеспрямованого управління кожним із елементів для створення умов сталого функціонування вугільних шахт дозволить підвищити точність планування на всіх рівнях управління; спростити процедури планування; поліпшити ефективність контролю за виконанням планів грошових потоків; підвищити ступінь обґрунтованості прийнятих рішень для забезпечення реалізації основної мети управління грошовими потоками — досягнення стану фінансової рівноваги, реалізації стратегій управління грошовими потоками. Подальші дослідження слід спрямувати на удосконалення механізму управління грошовими потоками вугільних шахт в умовах нестабільності.

Література

1. Савчук В. П. Управление финансами предприятия / В. П. Савчук. — М.: БИНОМ, Лаборатория знаний, 2003. — 480 с.
2. Лігоненко Л. О. Управление грошовими потоками: Навч. посіб. / Л. О. Лігоненко, Г. В. Ситник. — К.: КНТЕУ, 2005. — 255 с.
3. Бланк И. А. Управление финансовой стабилизацией предприятия / И. А. Бланк. — К.: Ника-Центр, Эльга, 2003. — 246 с.
4. Ковалёв В. В. Введение в финансовый менеджмент / В. В. Ковалёв. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 768 с.
5. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия: проблемы, концепции и методы / Б. Колас: пер. с фр.; под ред. Я. В. Соколова. — М.: Финансы: ЮНИТИ, 1997. — 576 с.
6. Сорокина Е. М. Анализ денежных потоков предприятия: теория и практика в условиях реформирования российской экономики / Е. М. Сорокина. — М.: Финансы и статистика, 2003. — 176 с.
7. Международные стандарты финансовой отчетности. — М.: Аскери-АССА, 2004. — 572 с.
8. Про затвердження Положень (стандартів) бухгалтерського обліку. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 «Звіт про рух грошових коштів»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.03.99 р. № 87 // Офіційний вісник України. — 1999. — №25. — Ст. 1217. — (зі змін. і допов.).

9. Карлин Т. Р. Анализ финансовых отчётов (на основе ГААР): Учебник / Т. Р. Карлин, А. Р. Макмин. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 448 с.
10. Нікбахт Е. Фінанси / Е. Нікбахт, А. Гропеллі. — К.: Основи, 1993. — 382 с.
11. Олексюк О. С. Системи підтримки прийняття фінансових рішень на мікрорівні / О. С. Олексюк. — К.: Наук. думка, 1998. — 508 с.
12. Гусев Ю. А. Управление денежными потоками угольных шахт в процессе реализации инвестиционных проектов / Ю. А. Гусев, В. А. Харченко // Старопромислові регіони Західної і Східної Європи в умовах інтеграції: Зб. наук. праць. — Донецьк: ДонНУ, 2003. — С. 273–276.
13. Ван Хорн. Основы управления финансами / Ван Хорн: пер. с англ. Я. В. Соколов. — М.: Финансы и статистика, 1999. — 799 с.